

УДК:338.330.631.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-294-3-46

БАГАН Н. В.

ORCID ID: 0000-0003-2843-5893

e-mail: bahan.pdaa@gmail.com

Полтавська державна аграрна академія

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто теоретичні основи ефективності використання ресурсів аграрних підприємств. Досліджено погляди науковців щодо сутності поняття «ресурси» та надано власне твердження поняття «ресурси аграрного підприємства». Запропонована класифікація видів ресурсів аграрних підприємств, до складу якої входять матеріальні, нематеріальні, трудові, фінансові, природні, енергетичні, інформаційні та часові ресурси. Проведено дослідження видів ефективності використання ресурсів, котрі виділяють вітчизняні та зарубіжні науковці. Погляди науковців щодо видів ефективності суттєво різняться, зокрема, виділено чотирнадцять видів ефективності використання ресурсів. Враховуючи їх різноспрямованість та особливості типізації, запропоновано надалі провести дослідження економічної, екологічної та соціальної ефективності використання ресурсів аграрних підприємств.

Ключові слова: аграрне підприємство; ресурси; економічна ефективність; соціальна ефективність; екологічна ефективність.

NADIYA BAHAN

Poltava State Agrarian Academy

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article considers theoretical updates on the efficiency of resource use of agricultural enterprises. Researchers' views on the essence of the concept of "resources" and their own statement of the concept of "resources of the agricultural enterprise", which is a set of interconnected natural, tangible, intangible, financial, labor, time and information factors that interact with each other and taking into account the influence of external and internal environmental factors ensure the smooth operation of the agricultural enterprise in order to obtain maximum profits, taking into account the economic, environmental and social bases.

The classification of types of resources of the agricultural enterprises which structure includes material (includes raw materials, materials) is offered; intangible (including licenses, innovative technologies), labor (able-bodied population), financial (include equity and borrowed capital, cash), natural (natural forces and substances), energy (include power of mechanical engines), information (documents and document arrays) and time (ability to make quick decisions) resources. This classification is proposed in order to take into account the characteristics and distinctive characteristics of the types of resources of agricultural enterprises, and at the same time, in order not to overload the more detailed division of resources.

A study of the types of resource efficiency allocated by domestic and foreign scientists has been conducted. Scholars' views on the types of efficiency differ significantly, in particular, fourteen types of resource efficiency have been identified. Taking into account their diversity and peculiarities of typification, it is proposed to further conduct research on economic, environmental and social efficiency of the use of resources of agricultural enterprises.

Keywords: agricultural enterprise; resource; economic efficiency; social efficiency; environmental efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Продовольча безпека країни та її регіонів залежить, насамперед, від результативності здійснюваної аграрної політики, нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, ефективної діяльності агропромислових підприємств різних форм власності та господарювання. Адаптація до ринкових умов господарювання неможлива без формування, ефективного і раціонального використання та відтворення всіх видів ресурсів аграрних підприємств. Тому забезпеченість аграрних підприємств ресурсами посідає провідне місце в умовах розвитку ринкових відносин, зокрема, забезпеченість аграрних товаровиробників матеріальними, нематеріальними, трудовими, фінансовими, земельними, інформаційними та часовими. Від їх наявності та ефективності використання залежить спроможність аграрного підприємства вести ефективну діяльність та бути конкурентоспроможним на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання теоретичного осмислення сутності ресурсів як основи економічного розвитку, виявлення їх джерел, розробка шляхів, форм і методів їх використання досить широко представлені в науковому доробку і досліджувались як видатними представниками економічної науки: Сміт А., Петті В., Рікардо Д., Мальтус Т., Міль С., Сей Ж.-Б., Маркс К., Менгер К., Візер Ф., Бем-Баверк О., Дуглас П., Кобб Ч. В., Маршалл А., Кларк Дж. Б., Шумпетер Й., Белл Д., Гелбрейт Дж., Тоффлер О., Друкер П. та ін., так і представниками економічних течій сучасності: Березіна Л., Абалкін Л., Родніков А., Розенберг Д., Гончаров С., Прохоров А., Мочерний С. та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Незважаючи на значну кількість досліджень, в сучасних умовах виникає потреба визначення

теоретичних основ ефективності використання ресурсів аграрних підприємств

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є визначення теоретичних основ ефективності використання ресурсів аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу

Недивлячись на досить тривалу еволюцію наукових уявлень про ресурсну проблематику, основним проблемним питанням в теорії пізнання ресурсів є неузгодженість термінологічного апарату та отождолення сутності понять «ресурси». Категорія «ресурс» походить від французького *resource* – засіб, запас, джерело доходу та має універсальний, міждисциплінарний та багатоаспектний характер.

Слід зазначити, що існує велика кількість різних трактувань досліджуваного поняття. Розглянемо деякі з них (табл. 1.).

Таблиця 1

Твердження науковців щодо сутності поняття «ресурси»

Науковець	Поняття
Абалкін Л. [1]	«Ресурси економічні – фундаментальне поняття економічної теорії, що означає джерела, засоби забезпечення виробництва».
Гончаров С. [2]	Описує ресурси як природні, сировинні, матеріальні, трудові, фінансові цінності, які можуть бути використані в разі потреби для створення продукції, надання послуг, одержання додаткової вартості
Блек Дж. [3]	Ресурси (<i>resources</i>) – в це поняття включається все, що сприяє економічній діяльності: природні ресурси (наземні, копалини, підводні); людські ресурси, включаючи здібності і кваліфікацію; товари виробничого призначення, або вироблені людиною засоби виробництва.
Мамалуй О. [4]	Тлумачить ресурси як капітал фірми, благо, використання якого дає можливість збільшити майбутні блага
Мочерний С. [5]	Ресурси – основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система і які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку.
Новицький В. [6]	Характеризує ресурси як матеріальні й інформаційні об'єкти, джерела й передумови одержання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна використати та реалізувати при існуючих технологіях і соціально-економічних відносинах.
Родніков А. [7]	«Ресурс (<i>scheduled operating time; antipated working life</i>) – встановлений термін служби технічного пристрою, після закінчення якого він підлягає ремонту або списанню»
Розенберг Д. [8]	Ресурс (« <i>resource</i> » – спосіб; засіб; ресурси; допоміжний засіб; природні ресурси): 1) загальноживане – все, що країна використовує для виробництва товарів і послуг (робоча сила, мінерали, нафта). 2) У торгівлі – виробник або оптовий продавець, у якого роздрібний продавець купує товари для продажу».
Філіпенко А. [9]	Ресурси є складовими елементами виробничого потенціалу, якими володіє окрема країна чи світове співтовариство і які використовуються для економічного, соціального та науково-технічного розвитку.
Якимчук Т. [10]	Ресурс у матеріальному плані є найважливіший речовий компонент, який забезпечує існування людських спільнот у навколишньому природному середовищі в процесі його перетворення, використання та відтворення у спільному виробництві для задоволення потреб.

Як бачимо, це лише невелика частина тверджень вчених щодо поняття «ресурси» жодне з яких не є схожим і офіційно прийнятим. Таким чином, можна стверджувати про необхідність подальшого дослідження змісту поняття «ресурси аграрного підприємства».

На даний час існує доволі розгалужена класифікація ресурсів підприємства: за фізичним змістом, за призначенням в процесі виробництва, за ступенем використання у виробничому процесі тощо. Розглядаючи класифікацію ресурсів, крім природних, матеріальних, трудових та фінансових вже виділяють і наступні: нематеріальні, енергетичні, інформаційні ресурси та час, як ресурс підприємства. Зазначена класифікація запропонована з метою врахування особливостей та відмінних характеристик видів ресурсів, і в той же час, з метою не переобтяжування більш детального поділу ресурсів.

Розглянемо більш детально вищезгадані групи ресурсів (рис. 1)

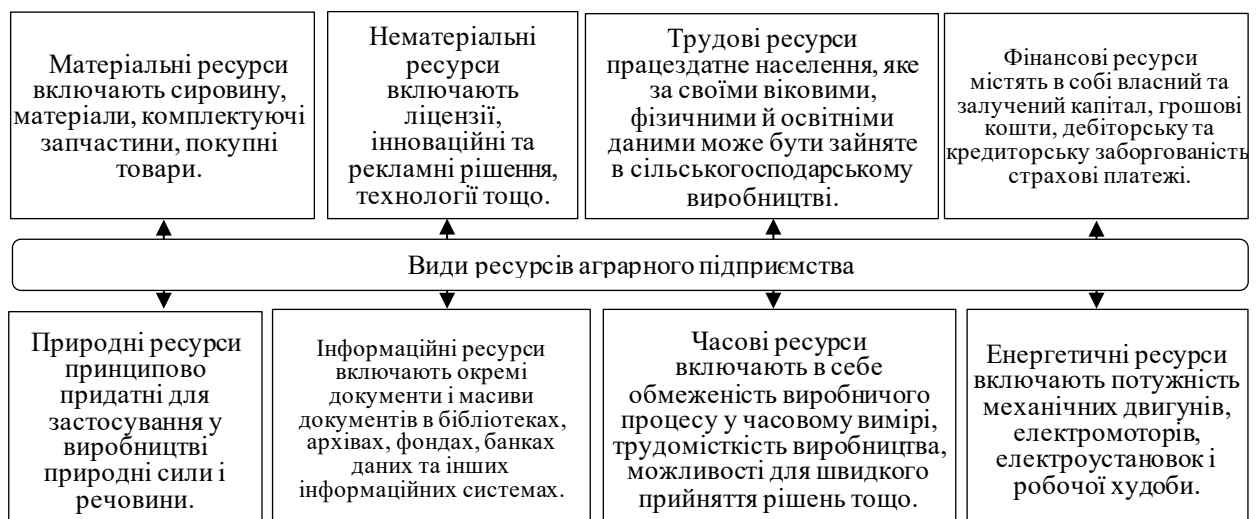

Рис. 1. Основні види ресурсів аграрного підприємства [узагальнено на основі 11;12;13].

У сучасному світі конкурентоспроможність аграрних підприємств забезпечується шляхом ефективного використання наявних ресурсів, впровадження новітніх технологій та різноманітних інноваційних новинок. У ринковому середовищі впроваджують та набувають поширення нові, більш жорсткі правила, що стосуються підвищення ефективності використання наявних ресурсів; напрямів покращення ресурсного потенціалу підприємства в цілому; зниження виробничих витрат та підвищення якості вироблених товарів та послуг.

Розглянемо основні підходи до визначення видів ефективності використання ресурсів аграрних підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Види ефективності використання ресурсів

Науковці	Види ефективності												
	Природна	структурна	Технічна	Технологічна	Економічна	Витратна	Соціальна	Екологічна	Енергетична	Інвестиційна	Соціально-економічна	Еколого-економічна	Виробничо-технічна
Андрійчук В. [15; 14]	+	+		+	+		+	+					
Будзак О. [16]	+												
Лаврук В. [17]				+				+					
Добровольська Н. [18]		+										+	
Черевко Г. [19]											+		+
Володін С. [20]				+									+
Дем'яненко С. [21]			+										
Збарський В. [22]					+								
Мацибора В. [23]					+								
Яців І. [16]							+						
Лисенко С. [24]					+								
Чернецька О. [25]						+							
Мочерний С. [26]							+						
Дворецький А. [27]											+		
Ксенова Е. [28]							+						
Кісіль М. [29]													
Чогут В. [30]								+					
Васильков В. [31]													
Гуторов О. [32]										+			
Селиванова Л. [33]					+								
Іваницька Г. [19]											+		+
Гордієнко В. [34]												+	

Отже, погляди науковців щодо видів ефективності суттєво різняться, проте, враховуючи їх різноспрямованість та особливості типізації, ми пропонуємо надалі провести дослідження економічної, екологічної та соціальної ефективності використання ресурсів аграрних підприємств.

В умовах обмеженості ресурсів постає питання їх раціонального використання шляхом впровадження ресурсозберігаючих заходів, тож виникає необхідність в дослідженні екологічної ефективності використання ресурсів аграрних підприємств, що характеризується станом навколишнього природного середовища.

Розглянемо види ефективності використання ресурсів аграрних підприємств (рис. 2).

Перелік ресурсів аграрного підприємства, котрі визначають його ефективність, не є вичерпним, тобто в конкретних умовах на ефективність діяльності підприємства можуть чинити істотний вплив інші фактори. Але для середньостатистичного аграрного підприємства, яке діє в умовах ринку, урахування зазначених факторів гарантує отримання найбільш адекватної оцінки стану справ у підприємстві.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Дослідження термінологічного апарату сутності поняття «ресурси» дозволило автору дати власне твердження поняття «ресурси аграрного підприємства» – це сукупність взаємопов'язаних природних, матеріальних, нематеріальних, фінансових, трудових, часових та інформаційних факторів, які при взаємодії один з одним та при врахуванні впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища забезпечують безперерйну діяльність аграрного підприємства з метою отримання максимального прибутку беручи до уваги економічну, екологічну та соціальну основи. Шляхом дослідження різних видів ефективності автором відокремлені три види ефективності використання ресурсів: економічна, соціальна та екологічна ефективність.

Рис. 2. Види ефективності використання ресурсів аграрних підприємств [авторська розробка]

У сучасних умовах господарювання важливе значення має оцінка ефективності використання ресурсів аграрних підприємств. Саме тому подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінку ефективності використання ресурсів аграрних підприємств за допомогою показників економічної, соціальної та екологічної ефективності використання по кожному виду ресурсу аграрного підприємства.

Література

1. Экономическая энциклопедия: гл. ред. Л.И. Абалкин. М.: Экономика, 1999. 1022 с.
2. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. Тлумачний словник / за ред. проф. С.М. Гончарова. К.: Центр навчальної літератури, 2009. 264 с.
3. Экономика: Толковый словарь. Англо-русский. / под ред. Дж. Блэк. М.: Весь Мир, 2000. 840 с.
4. Мамалуй О.О., Гриценко О.А., Дарнопих Г.Ю. Основи економічної теорії: за заг. ред. О.О. Мамалуй. К.: Юрінком Інтер. 2003. 480 с.
5. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устинко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник. Львів: Світ, 2006. 568 с.
6. Новицький В.Є. Економічні ресурси цивілізованого розвитку: навч. посіб. К.: НАУ. 2004. 286 с.
7. Логистика: Терминологический словарь / под ред. А. Н. Родников. 2-е изд., испр. и доп. М.: ИНФРА-М, 2000. 352 с.
8. Бизнес и менеджмент. Терминологический словарь / под ред. Д. М. Розенберг. М.: ИНФРА-М, 1997. 464 с.
9. Філіпенко А.С. Економіка зарубіжних країн. К.: Либідь. 1998. 416 с.
10. Якимчук Т.В. Ефективний розвиток текстильного виробництва на основі ресурсного забезпечення: Дис. ... канд. екон. наук 08.07.01 – економіка промисловості. Херсон. 2005.
11. Вяткін П.С. Фактори забезпечення потреб в ресурсах сільськогосподарських підприємств. URL: <https://cutt.ly/kE9k9Jr>.
12. Довгань О.Д. Інформаційні ресурси: національні та державні, зміст, поняття. Інформація і право. Вип 3 (15), 2015. С. 85–91.
13. Руснак П.П. Економіка сільського господарства: підручник для студ. екон. спец. вищ. аграрних закладів освіти I-II рівнів акредитації. К.: «Урожай», 1998. 319 с.
14. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Підручник. 2-ге вид., доп. і перероблене. К.:

КНЕУ, 2002. 624 с. URL: <https://cutt.ly/8E9lko4>.

15. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. 2-ге вид., без змін. К. : КНЕУ, 2006. 292 с.

16. Яців І. Соціальна ефективність сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2015. № 1. С. 26-33.

17. Лаврук В. Методика оцінки ефективності та аналізу інноваційної діяльності в сільському господарстві. URL: <https://cutt.ly/UYPRO21>.

18. Добровольська Н. До питання визначення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів у землеробстві. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. С. 407–409.

19. Черевко Г., Іваницька Г. АПК: оцінка реформування та перспективи розвитку. Вісник аграрної науки. 2001. № 14(1). С. 14–19.

20. Володін С. Інноваційний провайдинг на наукоємному аграрному ринку: теоретико-методологічні аспекти. Економіка АПК. 2006. № 8. С. 9–20.

21. Дем'яненко С. Менеджмент аграрних підприємств: навч. посібник. К. : КНЕУ, 2005. 347 с.

22. Збарський В., Мацибора В., Чалий А. Економіка сільського господарства: навч. посібник. К.: Каравела, 2009. 264 с.

23. Мацибора В. Економіка сільського господарства: підручник. К.: Вища школа, 1994. 415 с.

24. Лысенко Е. Эколого-экономические основы устойчивого развития земледелия. Экономика сельского хозяйства России. 2002. № 3. С. 29–38. 60

25. Чернецька О. Методичні підходи до визначення ефективності витрат сільськогосподарських підприємств в управлінському обліку. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2011. Вип. 7(1). С. 188-195. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7\(1\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7(1)_35).

26. Економічна енциклопедія : у 3-х т. за ред. С. Мочерного. К.: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

27. Дворецький А. Методичний підхід до визначення соціально-економічної ефективності використання земельних ресурсів. Ефективна економіка. 2013. № 5.

28. Ксенова Е. Методологические основы диагностики внутренней социальной эффективности сельскохозяйственного производства. Материалы Международной научнопрактической конференции «Молодёжь в науке». Минск : НАН Беларуси, 2013. С. 37–41.

29. Кісіль М. Критерій і показники економічної ефективності малого і середнього бізнесу на селі. Економіка АПК. 2001. № 8. С. 12–19.

30. Чогут Г. Определение эколого-экономической эффективности использования сельскохозяйственных земель. «Вестник ВГУ. Серия: «Экономика и управление». 2005. № 2. С. 74–78.

31. Васильков В. Організація виробництва: навч. посібник. К. : КНЕУ, 2003. 524 с.

32. Гуторов О. Оцінка земельних ресурсів та ефективності інвестицій : монографія. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х., 2006. 368 с

33. Селиванова Л. Экономический механизм рационального использования сельхозземель. Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2002. № 8. С. 28–37.

34. Гордієнко В. Еколого-економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення: дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування». Сумський Державний університет. Суми, 2010. 241 с.

References

1. Ekonomycheskaia entsyklopediya: hl. red. L.Y. Abalkyn. M.: Ekonomika, 1999. 1022 s.
2. Honcharov S.M., Kushnir N.B. Tlumachnyi slovnyk / za red. prof. S.M. Honcharova. K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2009. 264 s.
3. Ekonomika: Tolkovii slovar. Anhlo-russkyi. / pod red. Dzh. Blek. M. : Ves Myr, 2000. 840 s.
4. Mamalui O.O., Hrytsenko O.A., Damopykh H.Iu. Osnovy ekonomichnoi teorii: za zah. red. O.O. Mamalui. K.: Yurinkom Inter. 2003. 480 s.
5. Mochernyi S.V., Larina Ya.S., Ustynko O.A., Yuri S.I. Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Lviv: Svit, 2006. 568 s.
6. Novytskyi V.Ie. Ekonomichni resursy tsyvilizovanoho rozvytku: navch. posib. K. : NAU. 2004. 286 s.
7. Lohystyka: Termynolohycheskyi slovar / pod red. A. N. Rodnykov. 2-e yzd., yspr. y dop. M.: YNFRA-M, 2000. 352 s.
8. Byznes y menedzhment. Termynolohycheskyi slovar / pod red. D. M. Rozenberh. M.: YNFRA-M, 1997. 464 s.
9. Filipenko A.S. Ekonomika zarubizhnykh krain. K. : Lybid. 1998. 416 s.
10. Yakymchuk T.V. Efektyvnyi rozvytok tekstylnoho vyrobnytstva na osnovi resursnoho zabezpechennia: Dys. ...kand. ekon. nauk 08.07.01 – ekonomika promyslovosti. Kherson. 2005.
11. Viatkin P.S. Faktory za bezpechennia potreb v resursakh silskohospodarskykh pidpriemstv. URL: <https://cutt.ly/kE9k9Jr>.
12. Dovhan O.D. Informatsiini resursy: natsionalna derzhavna, zmist, poniattia. Informatsiia i pravo. Vyp 3 (15), 2015. S. 85–91.
13. Rusnak P.P. Ekonomika silskoho hospodarstva: pidruchnyk dlia stud. ekon. spets. vyshch. ahramykh zakladiv osvity I-II rinviv akredytatsii. K.: «Urozhai», 1998. 319 s.
14. Andriichuk V.H. Ekonomika ahramykh pidpriemstv. Pidruchnyk. 2-he vyd., dop. i pereroblene. K. : KNEU, 2002. 624 s. URL: <https://cutt.ly/8E9lko4>.
15. Andriichuk V.H. Efektyvnist diialnosti ahramykh pidpriemstv: teoriiia, metodyka, analiz: monohrafiia. 2-he vyd., bez zmin. K. : KNEU, 2006. 292 s.
16. Yatsiv I. Sotsialna efektyvnist silskohospodarskykh pidpriemstv. Efektyvna ekonomika. 2015. № 1. S. 26-33.
17. Lavruk V. Metodyka otsinky efektyvnosti ta analizu innovatsiinoi diialnosti v silskom hospodarstvi. URL: <https://cutt.ly/UYPRO21>.

18. Dobrovolska N. Do pyttannia vyznachennia ekoloho-ekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia zemelnykh resursiv u zemlerobstvi. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kh. : KhNU imeni V.N. Karazina, 2013. S. 407–409.
19. Cherevko H., Ivanytska H. APK: otsinka reformuvannia ta perspektyvy rozvytku. Visnyk ahramoi nauky. 2001. № 14(1). S. 14–19.
20. Volodin S. Innovatsiinyi provaidynh na naukoiemnomu ahromomu rynku: teoretyko-metodolohichni aspekty. Ekonomika APK. 2006. № 8. S. 9–20.
21. Demianenko S. Menedzhment ahramykh pidpriemstv: navch. posibnyk. K. : KNEU, 2005. 347 s.
22. Zbarskyi V., Matsybora V., Chalyi A. Ekonomika silskoho hospodarstva: navch. posibnyk. K.: Karavela, 2009. 264 s.
23. Matsybora V. Ekonomika silskoho hospodarstva: pidruchnyk. K.: Vyshcha shkola, 1994. 415 s.
24. Lysenko E. Ekoloho-ekonomycheskye osnovy ustoi chyvoho rozvytyia zemledelyia. Ekonomika sel'skoho khoziaistva Rossyy. 2002. № 3. S. 29–38. 60
25. Chemetska O. Metodychni pidkhody do vyznachennia efektyvnosti vytrat silskohospodarskykh pidpriemstv v upravlinskomu obliku. Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. 2011. Vyp. 7(1). S. 188–195. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7\(1\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2011_7(1)_35).
26. Ekonomichna entsyklopediia : u 3-kh t. za red. S. Mochemoho. K.: Akademiia, 2000. T. 1. 864 s.
27. Dvoret'skyi A. Metodychnyi pidkhid do vyznachennia sotsialno-ekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia zemelnykh resursiv. Efektyvna ekonomika. 2013. № 5.
28. Ksenova E. Metodolohycheskye osnovy dyahnostyky vnutrennei sotsyalnoi efektyvnosti sel'skokhoziaistvennogo proyzvodstva. Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy «Molodězh v nauke». Mynsk : NAN Belarusy, 2013. S. 37–41.
29. Kisil M. Kryterii i poka znyky ekonomichnoi efektyvnosti maloho i serednoho biznesu na seli. Ekonomika APK. 2001. № 8. S. 12–19.
30. Chohut H. Opredeleniye ekoloho-ekonomycheskoi efektyvnosti yspolzovaniia sel'skokhoziaistvennykh zemel. «Vestnyk VHU. Seryia: «Ekonomyka y upravleniye». 2005. № 2. S. 74–78.
31. Vasylykov V. Orhanizatsiia vyrobnytstva: navch. posibnyk. K. : KNEU, 2003. 524 s.
32. Hutorov O. Otsinka zemelnykh resursiv ta efektyvnosti investysii : monohrafiia. Khark. nats. ahrar. un-t im. V.V. Dokuchaieva. Kh., 2006. 368 s
33. Selyvanova L. Ekonomycheskyi mekhanyzm ratsionalnogo yspolzovaniia sel'khozemel. Ekonomika sel'skokhoziaistvennykh y prerabatyvaiushchykh predpriaty. 2002. № 8. S. 28–37.
34. Hordiienko V. Ekoloho-ekonomichna efektyvnist vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia: dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.06 «Ekonomika pryrodokorystuvannia». Sum'skyi Derzhavnyi universytet. Sumy, 2010. 241 s.

Надійшла / Paper received : 08.01.2021

Надрукована / Printed : 10.03.2021